

Det moderne Oligarki

Kjeld Schmidt, professor emeritus, dr. scient. soc.
Copenhagen Business School

Med Trumps genopstandelse turde det være tydeligt for enhver, at noget afgørende har ændret sig i magtstrukturerne i Vesten. Der er opstået en meget lille elite af superrige personer, ofte med rette omtalt som oligarker, der nu med Trump i spidsen (eller som front) har grebet magten i USA og forsøger at fremme en tilsvarende udvikling i Europa.

Dette moderne oligarki har flere rødder. Dets opkomst skyldes primært, at de internet-baserede digitale platforme (internethandel, fin Tech, sociale medier, streamingtjenester) er gigantiske maskiner til tilegnelse af ressource rente i enorme mængder, dvs. en profit, der ikke som normal erhvervsmæssigt afkast er baseret på organisering af produktion og service, erhverves i kraft af kontrollen med en knap ressource. Ejerskabet til eller blot kontrollen med disse infrastrukturer har åbenlyse træk til fælles med jordejendom (navnlig jord tæt på transportknudepunkter, industrielle centre osv.), ejerskab til olie- og gasforekomster, infrastrukturer som kanaler osv. som ud over værdien af jordforbedring, byggemodning, udvindingsanlæg osv. giver adgang til en profitrate ud over gennemsnittet. Det er en form for tilegnelse af merprodukt, som kendetegner rentierstater som fx Saudi-Arabien, Golfstaterne, Rusland, Venezuela.

Platformsmilliardærernes største risiko er beskatning. I USA er denne rentier-økonomi imidlertid vokset frem i et miljø i forvejen præget af vigende progressiv beskatning og endda regressiv beskatning af de højeste indkomster og formuer. Siden Reagans reformer i 1980'erne er uligheden steget voldsomt og er nu på højde med niveauet før Første Verdenskrig. Dette har vakt stor kritik. Der blev således fremlagt forslag til markant øget formuebeskatning på G20 i Rio i 2024, og selv om Demokraterne har været myge siden Clinton og ikke gjorde mine til at ville gøre noget effektivt ved problemet, er nervøsiteten udtalt. Platformsmilliardærerne har derfor engageret sig politisk og løftet oligarkiets gamle fane. Stor ulighed er en kilde til oligarki og undergraver demokratiet.

Situationen er for oligarkerne yderligere tilspidset ved, at oligarkerne har investeret enorme formuer i udvikling af kunstig intelligens, som — hvis robotterne slippes løs på digitale platforme — kan forvandle disse til en kilde til endnu mere groteske rigdomme (tror man). Men samtidig står oligarkerne over for den trussel, at den primære maskine til ressource rente, de sociale medier, udhuler den demokratiske offentlighed og derfor udsættes for ikke blot beskatning men tilmed regulering. Hvor stærkt nervøsiteten føles fremgik, da JD Vance i 2024 truede Europa med at trække USA ud af NATO, hvis europæerne gør alvor af reguleringen af desinformation på Elon Musk's Twitter.

For at kunne forstå den geopolitiske betydning af oligarkiet er det hensigtsmæssigt at notere sig, at der er to veje til oligarki. Den ene er, at rigmænd sætter sig på den politiske magt i kraft af deres økonomiske ressourcer, ofte for at bevare ressourcerne, men i anden omgang for at afværge kritik og opposition. Den anden vej er kleptokratiet: brugen af politisk magt til berigelse i så stor stil, at korrruptionen, tyveri af statsejendom, bliver en regeringsform. Det moderne russiske oligarki opstod ad den vej. Det blev endda systematisk forberedt og sat i værk af dele af KGB før 1989, da det stod klart at regimets dage var talte, og da det handlede om at redde, hvad reddes kunne (for nomenklaturaen). Noget tilsvarende er tilfældet med mange regimer i Det Globale Syd, hvor magthavere udnyttede de svage institutioner til at plyndre nationale rigdom.

Uanset oligarkiernes herkomst flyder deres netværk sammen i hvad Anne Applebaum kalder Autokrati A/S. Milliardærer i Det Globale Syd og i Vesten har opbygget et transnationalt finansielt system ("overseas finance") til at kunne gennemføre transaktioner i stilhed og unddrage formuer fra beskatning, lige som Russiske oligarker — med KGB som organisator har fx infiltreret vestlige institutioner (fx ejendomsmarkedene i London, New York, Middelhavskysten) og har herfra infiltreret vestlig politik (fx Brexit og Trump). Interesserne er lige så sammenfiltrede som i selskabsverdenens forbundne bestyrelser. Det manifesterer sig efterhånden ganske klart.

20. oktober 2025